

SURXON VOHASI MUSIQIY MEROSINING TARIXIY-MADANIY ILDIZLARI

Jovliyeva Marjona Panji qizi

Termiz davlat pedagogika instituti musiqa ta'limi va san'at mutaxassisligi

2-bosqich magistranti

marjonajovliyeva@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18872056>

Annotatsiya: Ushbu maqolada Surxon vohasining musiqiy merosi, uning shakllanish jarayoni va tarixiy-madaniy ildizlari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Hududning qadimiy sivilizatsiyalar chorrahasi sifatida shakllanganligi, turli etnoslar, marosimlar va og'zaki an'anaviy ijodning musiqiy madaniyat rivojiga ta'siri yoritiladi. Xususan, laparlari, terma va qo'shiqlari, baxshichilik san'ati, doira va karnay-surnay ijrochiligi kabi milliy janrlarning o'ziga xos xususiyatlari, ularning semantik mazmuni hamda xalqning ijtimoiy-maishiy hayoti bilan uzviy bog'liqligi tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: Surxon vohasi, musiqiy meros, folklor, lapar, terma, baxshichilik, doston, do'mbira, marosim qo'shiqlari, etnografiya, qadimiy Baqtriya, og'zaki an'ana, ijrochilik uslubi, karnay-surnay, doira, milliy madaniyat, xalq musiqasi, an'anaviy san'at.

Аннотация: В данной статье на научной основе анализируется музыкальное наследие Сурханского оазиса, процесс его формирования и историко-культурные корни. Освещается формирование региона как перекрестка древних цивилизаций, влияние различных этнических групп, обрядов и устного традиционного творчества на развитие музыкальной культуры. В частности, анализируются специфические особенности таких национальных жанров, как лапары, терма и песни, искусство бакхши, дойра и исполнение на карнае-сурнае, их смысловое содержание и неразрывная связь с социально-бытовой жизнью народа.

Ключевые слова: Сурханский оазис, музыкальное наследие, фольклор, лапар, терма, бакхши, эпос, домбира, обрядовые песни, этнография, Древняя Бактрия, устная традиция, исполнительский стиль, карнай-сурнай, дойра, национальная культура, народная музыка, традиционное искусство.

Abstract: This article analyzes the musical heritage of the Surkhan oasis, its formation process and historical and cultural roots on a scientific basis. The formation of the region as a crossroads of ancient civilizations, the influence of various ethnic groups, rituals and oral traditional creativity on the development of musical culture are highlighted. In particular, the specific features of national genres such as lapars, termas and songs, the art of Bakhshi, doira and karnay-surnay performance, their semantic content and their inextricable connection with the socio-domestic life of the people are analyzed.

Keywords: Surkhan oasis, musical heritage, folklore, lapar, terma, Bakhshi, epic, do'mbira, ritual songs, ethnography, ancient Bactria, oral tradition, performance style, karnay-surnay, doira, national culture, folk music, traditional art.

Kirish

O'zbekistonning janubiy hududida joylashgan Surxon vohasi qadimdan turli sivilizatsiyalar chorrahasi hisoblangan bo'lib, bu yerda shakllangan boy madaniyat unsurlari xalq og'zaki ijodi va musiqiy an'alarida yorqin aks etgan. Vohada yashab kelgan sak-massaget, baqtriya, kushon, eftalit va boshqa qadimiy xalqlar madaniy qatlamlari musiqiy merosning ildizlarini yanada boyitgan. Ushbu maqolada Surxon vohasining musiqiy an'analari,

ularning tarixiy shakllanish jarayoni, janr xususiyatlari hamda bugungi madaniy hayotdagi o'rnini tahlil qilinadi.

Surxon vohasining musiqiy an'analari shakllanishida tarixiy-madaniy omillar

Surxondaryo hududi qadimiy Baqtriyaning muhim qismi bo'lib, Kushon podsholigi davrida diniy marosimlar, kultlar va xalq udumlariga oid musiqiy an'analari shakllanib, rivoj topgan.

Arxeologik topilmalar qoya rasmlari, terrakota haykalchalari, marosim buyumlari vohada musiqa va raqs qadimdan muhim ijtimoiy-amaliy ahamiyatga ega bo'lganini ko'rsatadi.

Hududning turli etnoslar bilan o'zaro aloqada bo'lishi natijasida musiqiy meros ko'p qatlamli mazmun kasb etdi. Ayniqsa, xalq marosimlari, dehqonchilik bilan bog'liq udumlar, chorvador qabilalar hayot tarzidan kelib chiqqan kuy va qo'shiqlar voha musikiyati shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatgan.

Qadimiy tarixiy qatlamlar

Surxon vohasi qadimdan Baqtriya (Baxtriya) hududiga kirgan bo'lib, bu yerda miloddan avvalgi davrlardayoq musiqa marosim va diniy amaliyotning muhim qismi bo'lgan. Arxeologik topilmalarda: doira va nog'oraga o'xshash zarbli cholg'ular, nayga o'xshash puflama asboblari tasvirlari uchraydi. Bu holat musiqa voha hayotida juda erta shakllanganini ko'rsatadi. Zardushtiylik va marosim musiqasi islomdan avvalgi davrda keng tarqalgan zardushtiylik dini: olov marosimlari, tabiat kuchlariga sig'inish bilan bog'liq bo'lgan ohanglar va ritmik zarblarni yuzaga keltirgan. Bu musiqalar: jamoaviy ijro, takrorlanuvchi ohanglar xususiyati bilan ajralib turgan. Islom davri va xalq og'zaki ijodi Islom dini kirib kelgach: diniy qo'shiqlar, na'tlar, tasavvufiy ohanglar keng tarqala boshladi. Surxon vohasida ayniqsa: baxshichilik san'ati, dostonchilik (masalan, Alpomish, Go'ro'g'li turkumlari) kuchli rivoj topgan. Baxshilar ijrosida: dutor, gijjak, qo'biz asosiy cholg'ular hisoblangan.

Etnik qatlam va qo'shni madaniyatlar ta'siri Surxon vohasi Afg'oniston va Tojikiston bilan yaqin hududda joylashgani sababli: turkiy, fors-tojik, afg'on musiqiy unsurlari o'zaro qorishib ketgan. Bu holat: lad va ohanglarda, ijro uslubida, qo'shiq matnlarida yaqqol seziladi.

Marosim va mehnat qo'shiqlari Vohada qadimdan: to'y qo'shiqlari, alla va beshik qo'shiqlari, chorvachilik va dehqonchilik bilan bog'liq mehnat qo'shiqlari keng tarqalgan. Bu qo'shiqlar oddiy, ammo chuqur hissiy va tabiatga yaqin ohanglarga ega. Surxon vohasi musiqiy merosi: qadimiy Baqtriya madaniyati, diniy marosimlar, baxshichilik va dostonchilik, etnik va hududiy ta'sirlar asosida shakllangan noyob madaniy hodisadir. Bu meros nafaqat tarixiy xotira, balki bugungi zamonaviy o'zbek musiqasining ham muhim ildizlaridan biri hisoblanadi.

Folklor musiqasining asosiy janrlari

1. Laparlar

Laparlar Surxon vohasining eng qadimiy og'zaki-musiqiy janrlaridan biridir. Ular odatda ayollar tomonidan ijro etilgan bo'lib, marosimlarda, ko'ngilxushlik yig'inlarida, to'y-marosimlarda keng qo'llanilgan. Surxon laparlarining ohanglari jarangdor, matnlari esa xalqning turmush tarzi, orzu-umidlari, ijtimoiy munosabatlari bilan uzviy bog'liq.

2. Termalar va qo'shiqlar

Vohada termachilik san'ati ham rivojlangan. Termalarda voha tarixining murakkab davrlari, xalqning mehnat hayoti, orzu-intilishlari badiiy talqin etilgan. Qo'shiqlarda esa muhabbat, vatanparvarlik, sadoqat kabi mavzular ustuvor bo'lib, milliy kuy uslublari bilan boyigan.

3. Baxshichilik san'ati

Surxon vohasi o'zining qadimiy baxshichilik maktabi bilan mashhur. Do'mbira jo'rligida ijro etiladigan dostonlar — "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Rustamxon" kabi asarlar xalqning ma'naviy dunyosini avloddan avlodga yetkazib keladi. Surxon baxshilarining ijro uslubi o'ziga xos kuchli ovoz, keng diapazon va mahoratli do'mbira chalish bilan ajralib turadi.

4.Cholg'u asboblari va ijrochilik uslubi

Surxon vohasining musiqiy madaniyatida doira, karnay, surnay, do'mbira kabi cholg'ular muhim o'rin tutadi. Doira ansambllari qadimiy marosimlardan tortib zamonaviy sahna faoliyatigacha keng qo'llanadi. Karnay-surnay esa to'y-marosimlarning asosiy ramzlaridan biri sifatida vohaga xos bo'lgan jarangdor ohanglarni yaratadi. Ijrochilik uslubi vohaning geografik va etnik xususiyatlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, kuchli ritmlar, keskin ohang o'zgarishlari, jarangdor va jo'shqin ijro an'analari bilan ajralib turadi.

5.Surxon vohasi musiqiy merosining bugungi ahamiyati

Mustaqillik yillarida Surxon vohasining musiqiy merosi davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanib, folklor jamoalari, baxshi maktablari, bolalar musiqa va san'at maktablari faoliyati kengaydi. "Surxon tongi" folklor ansambli, baxshi festivallari va madaniy tadbirlar voha musiqasining nafaqat respublika, balki xalqaro miqyosda tanilishiga imkon yaratmoqda. Bugungi kunda vohaning musiqiy merosini raqamlashtirish, yosh avlodga yetkazish, ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish kabi masalalar dolzarb bo'lib, madaniy merosning barqaror saqlanishi uchun muhim omil sanaladi.

Surxon vohasi musiqiy merosi ko'p asrlik tarixiy qatlamlar, etnik omillar va mahalliy urf-odatlar bilan uyg'unlashgan holda shakllangan noyob madaniy boylkdir. Laparlar, termalar, baxshichilik, cholg'u ijrochiligi kabi janrlar nafaqat mintaqaning ma'naviy hayotida, balki o'zbek milliy madaniyatining umumiy rivojida ham beqiyos ahamiyatga ega. Ushbu merosni chuqur o'rganish, targ'ib qilish va asrab-avaylash kelajak avlodlar uchun muhim ilmiy va madaniy vazifadir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston folklori: an'ana va zamonaviylik. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2015.
2. Zakirova Z. A. Methods of using information about the art of music in the teaching of history of Uzbekistan to students of 6–7 grades of secondary schools //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 11. – №. 10. – С. 1610-1613.
3. Sariyev, B. O'zbek xalq musiqa merosi: janrlar va maktablar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2012.
4. Sodiqova, M. O'zbek musiqashunosligi asoslari. – Toshkent: San'at, 2010.
5. Norkobilov, Asliddin. "THE PEDAGOGICAL SIGNIFICANCE OF USING RHYTHMIC MOVEMENTS IN MUSIC LESSONS FOR PRIMARY GRADES IN DEVELOPING VOCAL PERFORMANCE SKILLS." *International Conference on Arts, Society & Humanities*. Vol. 1. No. 3. 2025.
6. Jo'rayev, A. Baxshichilik san'ati va dostonchilik an'analari. – Toshkent: Akademyon, 2019.